

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE
غیر دولتی غیر انتفاعی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

بررسی تطبیقی روش شناسی تفسیر تسنیم و المیزان

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر عبدالرضا زاهدی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر حیدر علی رستمی

نگارش

کوثر احدی

پاییز ۱۳۹۱

دانشكده اصول الدين
USUL AL DEEN COLLEGE

غيردولتی غیرانتفاعی

قسم علوم القرآن و الحديث

رسالة ماجستير

عنوانها

دراسة تطبيقية مناهج تفسيرى التسنيم و الميزان

الاستاذ المشرف

حجة الاسلام و المسلمين الدكتور عبدالرضا زاهدی

الاستاذ المشاور

الدكتور حيدرعلى رستمی

إعداد

كوثر احدی

السنة: ١٤٣٣ هـ ق

تقدیم:

سرور زنان عالم، حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها، ام ابیها، همسر ولایت و مادر

امامت علیهم السلام

و

حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها، دخت گرامیشان.

سپاس:

سپاس و ستایش فراوان، قبل از هر چیز، خداوند بلند مرتبه را، که شایسته سپاس گذاری و ستایش است، و در تمام زندگی، توفیق و یاریشان را شامل حال این بنده حقیر نمودند، سپاس بی حد می گذارم.

همچنین درود بی پایان بر آخرین پیامبر الهی، پیامبر مهر و دوستی، حضرت محمد مصطفی (ص)، و بر خاندان مطهر ایشان باد.

سزاوار می دانم که از تمام کسانی که اینجانب را در تدوین این پژوهش یاری رساندند سپاسگذاری کنم؛ خصوصا از جناب آقای دکتر زاهدی، استاد راهنمای اینجانب، که از راهنمایی های بی دریغ و خالصانه ایشان، بسیار استفاده نمودم، و از علم سرشار ایشان بهره بردم، بی نهایت سپاسگذارم.

همینطور از جناب آقای دکتر رستمی، که استاد مشاور اینجانب بودند و در طول این تحقیق از مشاورت ایشان یاری گرفتم، بسیار تشکر می نمایم؛ و از خداوند برای تمام استادانم، توفیق بیشتر خواستارم.

در نهایت از پدر دلسوز و مادر مهربانم، که همیشه و در تمام مراحل زندگی و تحصیل یاریم نمودند، فوق العاده سپاسگذارم.

از همسر من نیز به خاطر زحماتش در طول این تحقیق تشکر می نمایم.

چکیده

بی شک بهره مندی هر چه بهتر و بیشتر از کتب تفسیری در ابتدا نیازمند شناخت انواع روش‌ها و مختلف تفسیری موجود و مطالعه آنها می باشد، از طرفی نیز، استفاده از تفاسیری چون تفسیر المیزان و تفسیر تسنیم در عصر حاضر، یکی از بهترین گزینه‌ها برای مطالعه بیشتر و عمیق تر کتاب آسمانی ما مسلمانان است و از آنجایی که آیت الله جوادی آملی شاگرد مکتب علامه طباطبایی می باشند، بررسی و مطالعه روش شناسی این دو تفسیر در کنار یکدیگر می تواند راه گشای بسیاری از سوالات و مشکلات ما در عرصه تفسیر آیات و بیان مفهوم آیات قرآن باشد؛ چرا که تفسیر شریف المیزان، از ارزشمندترین تفاسیر قرون اخیر است و تفسیر تسنیم نیز چشمه ای است که از دریای "المیزان" جوشیده است، بنابراین هر دو آنان در کنار یکدیگر می تواند اقیانوسی از علم را به ما ببخشد.

لیکن هدف از بررسی روش شناسی تفسیر تسنیم و المیزان برداشتن گامی موثر در شناخت دو تفسیر مذکور بوده تا طریقه استفاده آن دو را از بسیاری از منابع تفسیری چون قرآن و روایات و سنت و... را برایمان آشکار نماید، که در این رهگذر می توان به نتایج دیگری نیز دست یافت؛ از جمله اینکه هر دو این بزرگواران از روش های تفسیری استفاده نموده اند که مورد قبول هر دو آنها بوده است و طریقه استفاده آنها از آن روش ها می تواند کامل کننده هم باشد، که در نهایت ما را به این نتیجه می رساند که آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم با تأسی از استاد خود یعنی علامه طباطبایی، توانسته که روش ایشان را به کمال و نهایت برساند.

در هر حال برای رسیدن به این هدف، در این پژوهش از روش تطبیقی بین دو تفسیر تسنیم و المیزان استفاده شده است و به بیان نظرات هر دو مفسر پرداخته شده تا بتوان با مقایسه نظرات آنها و کتب تفسیرشان به اهداف مورد نظر دست یافت.

واژگان کلیدی:

روش شناسی، تفسیر تسنیم، تفسیر المیزان، روش قرآن به قرآن، روش قرآن به عقل، تفسیر روایی، تفسیر علمی، تفسیر اجتهادی، علامه طباطبایی، آیت الله جوادی آملی.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات.....	۱
مقدمه.....	۳
معرفی دقیق مسأله.....	۴
بیان اهمیت مسأله.....	۶
پیشینه تحقیق.....	۷
سوالات تحقیق.....	۷
روش تحقیق.....	۸
محدودیت ها:.....	۸
معرفی تفسیرالمیزان.....	۸
۱- منابع تفسیرالمیزان.....	۹
۱-۱- منابع تفسیری.....	۹
۱-۲- منابع لغوی.....	۹
۱-۳- منابع حدیثی.....	۹
۱-۴- منابع تاریخی.....	۱۰
۲- معرفی تفسیر تسنیم.....	۱۰
۲-۱- منابع تفسیر تسنیم.....	۱۱
۲-۱-۱- منابع تفسیری.....	۱۱
۲-۱-۲- منابع لغوی:.....	۱۲
۲-۱-۳- منابع روایی شیعه:.....	۱۲
۲-۱-۴- منابع روایی اهل سنت:.....	۱۲
۲-۱-۵- منابع علوم قرآنی:.....	۱۳
۲-۱-۶- عهدین و کتب مرتبط با آن و کتب سایر اقلیتها.....	۱۳

۳- معرفی علامه سید محمدحسین طباطبایی (رحمة الله عليه).....	۱۳
۳-۱- محیط زندگی علامه ومسافرت های ایشان.....	۱۳
۳-۱-۱- شاگردان علامه:.....	۱۴
۳-۱-۲- آثار علمی علامه:.....	۱۴
۳-۲- معرفی آیت الله جوادی آملی (حفظه الله).....	۱۴
۳-۲-۱- تحصیلات آیت الله جوادی آملی.....	۱۵
۳-۲-۲- اساتید آیت الله جوادی آملی.....	۱۵
۳-۲-۳- آثار علمی آیت الله جوادی آملی.....	۱۶
۴- معناشناسی تفسیر.....	۱۶
الف) تفسیر در لغت:.....	۱۶
ب) تفسیر در اصطلاح.....	۱۷
ج) کاربرد واژه «تفسیر» در قرآن کریم.....	۱۸
اهمیت و ضرورت علم تفسیر.....	۱۸
علل پیدایش روش های مختلف در تفاسیر.....	۱۸
انواع روشهای تفسیر قرآن:.....	۲۰
فصل دوم: روش تفسیر قرآن به قرآن.....	۲۱
۲-۱- روش تفسیر قرآن به قرآن:.....	۲۳
۲-۱-۱- نقش سنت در روش تفسیر قرآن به قرآن.....	۲۵
۲-۱-۲- پیشینه روش تفسیر قرآن به قرآن.....	۲۷
۲-۱-۳- حجیت تفسیر قرآن به قرآن.....	۲۹
۲-۱-۴- دلایل حجیت تفسیر قرآن به قرآن.....	۳۰
الف) آیات.....	۳۰
ب) روایات.....	۳۳
ج) شیوه بیانی قرآن.....	۳۳
د) سیره ائمه در تفسیر.....	۳۴
۲-۱-۵- نمونه هایی از تفاسیر قرآن به قرآن از ائمه علیهم السلام.....	۳۵

۶-۱-۲- بررسی دلایل مخالفان تفسیر قرآن به قرآن	۳۶
۷-۱-۲- معرفی چند تفسیر قرآن به قرآن	۳۸
الف) تفسیر اضواء البیان فی ایضاح القرآن بالقرآن	۳۸
ب) تفسیر القرآنی للقرآن	۳۹
ج) المیزان فی تفسیر القرآن	۳۹
د) تفسیر الفرقان (الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن)	۳۹
۲-۲- انواع روش تفسیر قرآن به قرآن	۴۰
الف) ارجاع متشابهات به محکمت	۴۰
ب) جمع آیات مطلق و مقید	۴۰
پ) جمع آیات عام و خاص	۴۱
ت) توضیح آیات مجمل به وسیله آیات مبین	۴۱
ث) تعیین مصداق آیه بوسیله آیات دیگر	۴۱
ج) توجه به آیات مشابه (در لفظ یا محتوا)	۴۲
ح) توجه به آیات مخالف و رفع اختلافات ظاهری آنها	۴۲
خ) تعیین معانی اصطلاحات قرآنی با کمک آیات دیگر	۴۳
د) ترجیح یک احتمال در معنای آیه ای با کمک آیات دیگر	۴۳
ذ) جمع آیات ناسخ و منسوخ	۴۳
۳-۲- اقسام تفسیر قرآن به قرآن از نظر علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی	۴۵
۱-۳-۲- قسم اول:	۴۶
۲-۳-۲- قسم دوم:	۴۸
۱-۲-۳-۲- شرایط سیاق	۴۹
۲-۱-۳-۲- گونه های سیاق در المیزان	۴۹
۳-۳-۲- قسم سوم:	۵۴
۱-۳-۲-۳- حذف در قرآن	۵۴
۴-۳-۲- قسم چهارم:	۵۶
۵-۳-۲- قسم پنجم:	۵۶

۵۸	..... ۶۳-۲- قسم ششم
۶۰	..... ۷-۳-۲- قسم هفتم
۶۱	..... ۸-۳-۲- قسم هشتم
۶۱	..... ۹-۳-۲- قسم نهم
۶۳	..... ۱۰-۳-۲- قسم دهم
۶۴	..... ۴-۲- بررسی اقسام روش تفسیر قرآن به قرآن در تفسیر المیزان
۶۶	..... ۲-۴-۲- مثال قسم دوم:
۶۷	..... ۳-۴-۲- مثال قسم سوم
۶۷	..... ۴-۴-۲- مثال قسم چهارم
۶۹	..... ۵-۴-۲- مثال قسم پنجم
۷۰	..... ۶-۴-۲- مثال قسم ششم
۷۳	..... ۷-۴-۲- مثال قسم هفتم
۷۴	..... ۸-۴-۲- مثال قسم هشتم
۷۶	..... ۹-۴-۲- مثال قسم نهم
۷۸	..... ۱۰-۴-۲- مثال قسم دهم
۷۹	..... فصل سوم: روش تفسیر روایی یا مأثور
۸۱	..... ۱-۳- روش تفسیر روایی یا مأثور
۸۳	..... ۲-۱-۳- مهمترین کاربرد و نقش احادیث تفسیری
۸۳	..... الف) تفسیر و توضیح آیه
۸۳	..... ب) تطبیق آیه بر مصداق خاص
۸۴	..... ج) بیان جزئیات آیات الاحکام
۸۵	..... د) بیان آیات ناسخ و منسوخ
۸۵	..... ه) بیان شأن نزول آیات در احادیث
۸۶	..... ط) بیان بطن و تأویل آیات در احادیث
۸۶	..... ۳-۱-۳- نمونه هایی از تفاسیر روایی
۸۶	..... الف) تفسیر قمی تألیف علی بن ابراهیم بن هاشم قمی

- ب) تفسیر عیاشی تألیف ابونصر محمد بن مسعود بن محمد بن عیاشی ۸۷
- ج) تفسیر البرهان تألیف سید هاشم بن سلیمان الحسینی البحرانی ۸۸
- د) نور الثقلین تألیف شیخ عبدالعلی بن جمعه حویزی شیرازی ۸۸
- ۳-۱-۴- حجیت روایات تفسیری ۸۸
- ۳-۱-۵- نقایص تفسیر روایی: ۹۰
- الف) جامع نبودن ۹۰
- ب) آمیختگی به روایات ضعیف و غیر قابل اعتماد: ۹۱
- ۳-۲- روش تفسیر قرآن به سنت و بررسی آن در تفسیر تسنیم و المیزان ۹۱
- ۳-۲-۱- نظر علامه طباطبایی (رحمة الله علیه) در مورد تفسیر قرآن به سنت ۹۳
- ۳-۲-۱-۱- گفتار صحابه و تابعین از دیدگاه علامه ۹۶
- ۳-۲-۱-۲- چگونگی برخورد علامه در رابطه با احادیث و روایات ۹۹
- الف) توضیح و تفسیر لغات احادیث ۹۹
- ب) توضیح و تفسیر احادیث ۹۹
- ۳-۲-۲- مثال هایی از تفسیر روایی در تفسیر تسنیم ۱۰۰
- ۳-۲-۳- مثال هایی از تفسیر روایی در تفسیر المیزان ۱۰۲
- فصل چهارم: روش تفسیر علمی قرآن ۱۰۵
- ۴-۱- روش تفسیر علمی ۱۰۷
- ۴-۱-۱- تعریف تفسیر علمی ۱۰۷
- ۴-۱-۲- پیشینه روش تفسیر علمی ۱۰۸
- ۴-۱-۳- انواع شیوه های تفسیر علمی قرآن ۱۰۹
- الف) استخدام علوم ۱۰۹
- ب) تطبیق آیات قرآن، با علوم و تحمیل علوم بر ظواهر قرآن ۱۰۹
- ج) استخراج علوم از ظواهر قرآن ۱۱۰
- ۴-۲- روش تفسیر علمی قرآن و بررسی آن در تفسیر تسنیم و المیزان ۱۱۰
- ۴-۲-۱- دلایل مخالفان تفسیر علمی ۱۱۲
- ۴-۲-۲- نظر علامه طباطبایی رحمه الله علیه در مورد تفسیر علمی ۱۱۲

۱۱۳	..... ۴-۲-۳- مثال هایی در مورد تفسیر علمی در تفسیر المیزان
۱۱۴	..... ۴-۲-۴- نظرو دیدگاه آیت الله جوادی آملی در مورد کتب علمی و تفسیر علمی
۱۱۶	..... ۴-۲-۵- تفسیر تسنیم و روش تفسیر علمی قرآن
۱۱۷	..... ۴-۲-۶- نمونه هایی از تفاسیر علمی
۱۱۷	..... الف) تفسیر القرآن و هو الهدی والفرقان
۱۱۸	..... ب) تفسیر المنار
۱۱۹	..... ج) الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم
۱۲۱	..... فصل پنجم: روش تفسیر عقلی و اجتهادی
۱۲۳	..... ۵-۱- روش تفسیر عقلی
۱۲۴	..... ۵-۱-۱- تأثیر داده های عقلی در فهم آیات قرآن
۱۲۵	..... ۵-۱-۲- نقش عقل و عقلگرایی در تفسیر
۱۲۸	..... ۵-۱-۳- نمونه هایی از تفسیر عقلی
۱۲۹	..... ۵-۱-۴- عقلگرایی افراطی در دین و تفاسیر در عین محدودیت عقل
۱۳۲	..... ۵-۲- روش تفسیر اجتهادی
۱۳۲	..... ۵-۲-۱- معانی اصطلاحی اجتهاد
۱۳۳	..... ۵-۲-۲- تاریخچه تفسیر اجتهادی
۱۳۴	..... ۵-۲-۳- دلایل قرآنی تفسیر اجتهادی
۱۳۶	..... ۵-۲-۴- نظر آیت الله معرفت (ره) درباره تفسیر اجتهادی
۱۳۷	..... ۵-۲-۵- دیدگاه ها در زمینه تفسیر عقلی و اجتهادی
۱۳۸	..... ۵-۲-۶- دیدگاه علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی در مورد تفسیر عقلی و اجتهادی
۱۴۱	..... ۵-۲-۷- نمونه هایی از تفسیر عقلی و اجتهادی در تفسیر تسنیم
۱۴۲	..... ۵-۲-۸- نمونه هایی از تفسیر عقلی و اجتهادی در تفسیر المیزان
۱۴۷	..... فصل ششم: نتیجه گیری
۱۵۱	..... کتابنامه

فصل اول:

کلیات

مقدمه

نگاهی اجمالی به تاریخ تفسیر نشان می دهد که این علم ریشه ای کهن در تاریخ دارد و از همان روزهای نزول قرآن، توسط پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه علیهم السلام و صحابه و ... به آن پرداخته شده است و ما می توانیم نمونه هایی از تفاسیر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و معصومین علیهم السلام در کتب مختلف مشاهده کنیم .

پس از این بزرگواران نیز تفسیر قرآن به تبعیت از ایشان ادامه داشت و مفسران مختلف در بررسی آیات قرآن، هر کدام به تناسب میزان علم و تخصص و گرایش خویش ، به جنبه های خاصی از تفسیر قرآن پرداخته اند و به مرور زمان روشهای مختلفی در تفسیر قرآن به وجود آمده است؛ روشهایی از قبیل روش تفسیر قرآن به قرآن، قرآن به سنت، قرآن به عقل، روش تفسیر علمی و روش تفسیر اجتهادی، که هر کدام از آنها روش خاصی را دنبال کرده و به آن پرداخته اند.

بحث ما در مورد تلاش تفسیری و روش تفسیری دو دانشمند گرانقدر اسلام، علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی در تفسیر المیزان و تفسیر تسنیم است. این که ما در این تحقیق از این دو تفسیر ارزشمند استفاده نموده ایم، به خاطر ارزشمندی و با اهمیت بودن این دو تفسیر است که امروزه در بین تفاسیر متعدد، مانند نگرینی قرار گرفته اند و بسیاری از طالبان علم تفسیر به آنها روی آورده اند.

برای بررسی روش شناسی تفسیر تسنیم و المیزان لازم دیدیم که در ابتدا توضیحاتی را در مورد زندگی نامه و محیط زندگی و آثار علمی و شاگردان و اساتید این دو مفسر گرانقدر ارائه دهیم و همینطور در مورد کتاب تفسیر المیزان و تفسیر تسنیم مطالبی را بیاوریم که در ابتدا خواننده پیش زمینه ای را از آنها در ذهن داشته باشد و همچنین در مورد بیان مسئله و اهمیت و ضرورت آن

مطالبی را ارائه داده ایم.

پس از ذکر موارد مذکور، در مورد انواع روشهای تفسیر قرآن مطالبی را عرضه کرده ایم و هر کدام از روش ها را توضیح داده و برای آنها مثالهایی را بیان نموده ایم تا خواننده با انواع روش های تفسیر آشنا شود و در هر موردی به عنوان نمونه نام چند تفسیر را که در آنها از روش های یاد شده، استفاده شده است بیان نموده ایم و نظرات دانشمندان مختلف را در مورد انواع روش های تفسیر ذکر نموده ایم، سپس در نهایت انواع روش ها در کتب تفسیر المیزان و تسنیم بررسی نموده ایم تا میزان استفاده هر یک از آنها را در تفاسیر یاد شده بدانیم و بررسی کنیم که در تفاسیر تسنیم و المیزان از هر کدام به چه مقدار و چه نحوی استفاده شده است و برای هر کدام از تفاسیر تسنیم و المیزان مثالهایی را بیان نموده ایم. امید است که در این مسیر توانسته باشیم گامی هر چند کوچک برداشته باشیم.

معرفی دقیق مسأله

قرآن کریم، این معجزه جاودان از همان روزهای ابتدای نزول، بسیار مورد توجه و عنایت آورنده اش، پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله و سلم قرار گرفته بود و پس از ایشان نیز بسیاری به حفظ و حراست آن پرداختند و تمام تلاش خویش را برای حفظ و نگهداری آن بکار بردند، در این مورد بطور خاص می توان از «مفسران» نام برد که در طول تاریخ اثر مهمی را در فهم این کتاب الهی داشته اند، چرا که «علم تفسیر» از علوم ریشه دار و بسیار تأثیرگذار است که از زمان رسول الله صلی الله علیه وآله و سلم بوجود آمده و چه از این مهم تر که خود پیامبر صلی الله علیه وآله و سلم نخستین مفسر این کتاب الهی می باشند و عظمت این علم نیز از موضوع آن که کتاب خدا و آیات روشنگر آن است ریشه می گیرد^۱.

طبق همین اصول، دانشمندان شیعه در طول تاریخ همیشه اهتمام به این علم قرآنی یعنی تفسیر قرآن کریم داشته اند و در هر دوره ای آثار ارزشمندی از آنها به یادگار مانده است، اما شناخت این آثار گرانقدر و مهم، وظیفه محققان و بخصوص پژوهشگران شیعه که همیشه سردمدار این مطالعه بوده اند می باشد^۲، تا بتوان نقش این آثار را هر چه بهتر به دیگران عرضه نمود، طبق همین بیانات وظیفه هر دانشجوی قرآنی است که در این مورد حداکثر تلاش خود را بنماید.

۱. رک: عبد الرحیم عقیقی بخشایشی، طبقات مفسران شیعه، چاپ چهارم، قم، نوید اسلام، ۱۳۸۷ه، ص ۴۲

۲. رک: اکبر ایرانی قمی، روش شیخ طوسی در تفسیر تبیان، چاپ اول، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱ه، ص ۹

اینک پایان نامه ای که پیش رو دارید، پیرامون بررسی و تحقیق در مورد روش شناسی دو تفسیر گرانقدر و ارزشمند شیعه تفسیر شریف المیزان و تفسیر ارزشمند تسنیم است، و در اصل روش شناسی بین این دو تفسیر است، به عبارتی مقایسه بین آنچه علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی این دو مفسر بزرگ و دانشمند جهان اسلام در تفاسیر خود به کار برده اند.

اساساً یکی از ملاک های تمایز تفاسیر با یکدیگر تفاوت روش تفسیری آنان است و این سنجش هر چند از گذشته دور در خصوص تفسیر قرآن مطرح بوده است اما اکنون گسترش و حساسیت و اهمیت ویژه ای یافته است، هنگامی که به کتب تاریخ تفسیر و همچنین سیر تحول تفاسیر از گذشته تا حال می نگریم، در میابیم که هر کدام از مفسران روش خاصی را برای تفسیر " قرآن کریم " در نظر داشته اند و هر کدام نیز ارزش روش تفسیری خویش را برتر از دیگران دانسته است.

روش تفسیری قرآن به قرآن نیز یکی از روشهای مختلفی است که مورد توجه برخی از آنها بوده است هر چند در حد اشاراتی و کمتر از بقیه روش ها، اما در هر حال علامه گرانقدر طباطبایی، این روش تفسیری را اساس کار خود قرار داده و هر چند از روش تفسیر روایی و عقلی نیز بهره برده اما ایشان روش تفسیری قرآن به قرآن را همچون نگینی در بین باقی روش ها قرار داده و به آن روی آورده اند و آیت الله جوادی آملی نیز که شاگرد این مفسر بزرگ اسلام است با تأسی به استاد خود از این روش تفسیری یاری جسته است و می توان گفت که تفسیر تسنیم تکامل یافته و به کمال رسیده تفسیر المیزان است و چه زیبا حق استاد خود را به جای آورده و وظیفه شاگردی را به اتمام رسانده است.

هرچند که می دانیم در تفسیر تسنیم آیت الله جوادی آملی از روش استاد خود علامه طباطبایی بهره جسته اند اما باید دانست که ایشان در اصل حاصل کار استاد خویش را به اعلا رسانده اند، بنابراین می توان با اطمینان گفت که تفسیر تسنیم در اصل به بار نشسته و ثمره تفسیر المیزان است، در هر حال برای اینکه بتوان این دو تفسیر شریف را بهتر شناخت، بهترین روش مقایسه تطبیقی بین روش شناسی آنهاست .

در این پایان نامه کوشش شده که حداکثر آنچه که در مورد این دو تفسیر ارزشمند وجود دارد از روش تفسیری آنها و نمونه های تفسیری که این دو بزرگوار یعنی علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی نگاشته اند در حد توان بیاوریم.

بیان اهمیت مساله

قرآن کریم، کتاب هدایت و درس زندگی تمام انسانها است و مسلمانان این گوهر گرانقدر را در تمام عصرها همچون جان خویش حفظ نموده اند و در عمل به آن کوشیده اند . پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله، نیز در همه حال، به یاری مسلمانان شتافته و هر کجا که در فهم آن دچار اشکال شده اند، در کمک به آنها تلاش نموده و معانی را برای آنها تبیین و توضیح داده اند. بعد از ایشان، ائمه علیه السلام، و دیگر نام آوران عرصه اسلام در این راه تلاش نموده اند و به مرور زمان علمای اسلام ، به عنوان یکی از رشته های مهم علوم قرآنی به نام تفسیر، به آن پرداخته‌اند.

علت اهتمام بسیاری از مفسران به این علم، به خاطر شرافت این علم است، چرا که موضوع آن کلام خداست و هدف از آن پی بردن به مراد الهی است برای شناخت راه صحیح زندگی و رسیدن به سعادت و کمال حقیقی که خداوند آن را برای انسانها در کتاب خویش، بیان نموده است . در این راه و برای رسیدن به این هدف مهم، متخصصان و علمای علم تفسیر هر کدام روشی را اتخاذ نموده اند که برای شناخت بهتر آن ابتدا باید با روش ایشان آشنا شد و این مطلب از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است، چرا که در شناخت هر تفسیر ابتدا باید روش مورد نظر مفسر را شناخت تا بتوان بهترین بهره برداری را از آن نمود .

در این تحقیق ما نیز تلاش نموده ایم که روش تفسیری دو تفسیر گرانسنگ از علمای اسلام؛ یعنی تفسیر المیزان علامه طباطبایی که بزرگ مفسر شیعه در طول تاریخ است و نیز تفسیر عزیز تسنیم از آیت الله جوادی آملی که از شاگردان علامه می باشند را با هم بررسی کنیم، تا بتوانیم هر چه بهتر به شناخت آن دست یابیم، زیرا همان طور که گفتیم برای فهم صحیح قرآن باید به سراغ تفسیر آن رفت و برای استفاده بهتر از تفسیر، ابتدا باید به شناخت روش تفسیری آن پرداخت، اهمیت بررسی و مقایسه دو روش تفسیری از آنجا شناخته می شود که آیت الله جوادی آملی شاگرد علامه طباطبایی می باشند و در اصل آیت الله جوادی با پیروی و تمسک از استاد خویش راه و روش ایشان را دنبال نموده اند، در نتیجه با مقایسه دو تفسیر استاد و شاگرد می توان به جنبه های نو و تازه ای از روش تفسیری ایشان دست یافت.

مقایسه و بررسی دو تفسیر که تا حدودی دارای روش های تفسیری مشابهی هستند می تواند به خواننده کمک کند تا هر چه بهتر به عمق بحث پی ببرد و ناگفته ها را دریابد.

امید است که بتوانیم این مهم را به انجام برسانیم.

پیشینه تحقیق

در مورد روش تفسیری عموماً کتب و مقالات فراوانی نگاشته شده است، از جمله می توان به کتب، روش ها و گرایش های تفسیری آقای علوی مهر و مبانی و روش های تفسیری قرآن از آقای عمید زنجانی و همچنین مبانی و روش های تفسیری محمد کاظم شاکر اشاره نمود، که در آنها در مورد انواع روش های تفسیر قرآن سخن گفته شده است، بسیاری از مفسران نیز در مقدمه و پیشگفتار تفسیر خود، در مورد روش تفسیری خود مطالبی را بیان نموده اند از جمله آیت الله جوادی آملی در مقدمه تفسیر تسنیم که به بررسی روش های تفسیر قرآن و روش تفسیری مورد نظر خویش پرداخته است و همچنین علامه طباطبایی که در مقدمه تفسیر المیزان به برخی از روش های تفسیر قرآن اشاره نموده اند.

بجز موارد عنوان شده، پایان نامه هایی نیز در این مورد نگاشته شده البته در این پایان نامه ها بصورت بسیار مختصر به این امر پرداخته شده و در اصل همان مطالبی را که آیت الله جوادی در مقدمه خود آورده اند را بیان نموده اند اما به بررسی کلی در تمام طول تفسیر نپرداخته اند و حتی در بیان نمونه از تفسیر، تنها به مواردی که خود استاد بیان نموده اند اکتفا نموده اند، در مورد تفسیر المیزان نیز آنطور که شایسته است در مورد روش تفسیری ایشان کاری صورت نگرفته است بجز کتاب "روش علامه در تفسیر المیزان" از آقای آلاوسی و همچنین کتاب، نگاهی نو به تفسیر المیزان از آقای سید شهاب الدین حسینی؛ اما کتاب آقای جعفر خضیر با نام تفسیر القرآن بالقرآن عند العلامة الطباطبایی تا حدود زیادی توانسته حق مطلب را ادا کند.

سوالات تحقیق

سوال اصلی تحقیق:

روش های مورد استفاده علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی در تفاسیر المیزان و تسنیم چه

بوده است؟

سوالات فرعی تحقیق

۱- روش های تفسیر قرآن کدامند؟

۲- آیا علامه طباطبایی از روایات نیز در تفسیر استفاده نموده اند؟

۳- نقش سنت در تفسیر تسنیم چگونه است؟

روش تحقیق

در این تحقیق، اینجانب از روش تطبیقی استفاده نموده ام، و با مطالعه هر دو تفسیر تسنیم و المیزان به بررسی روش های تفسیری هر دو مفسر یعنی علامه طباطبایی و آیت الله جوادی آملی پرداخته ام و نظرات هر دو را در مورد این روشها با یکدیگر مقایسه نموده ام و توصیف کرده ام، برای گردآوری اطلاعات نیز در مورد روش های تفسیری و روش تفسیر تسنیم و المیزان، از روش کتابخانه ای استفاده کرده و همچنین از نرم افزارهای مختلف و از راهنمایی های بی دریغ اساتید محترم راهنما و مشاور استفاده نموده ام.

محدودیت ها:

- ۱- منتشر نشدن کامل تفسیر تسنیم آیت الله جوادی آملی که اساس تحقیق اینجانب بود، که به همین دلیل اجازه بررسی کامل را در کل تفسیر به بنده نمی داد.
- ۲- حجم بالای تحقیق، به دلیل مقایسه دو تفسیر با بار علمی بالای مفسران آنها.
- ۴- مشکل بودن نشر آیت الله جوادی آملی در کتب ایشان و ناتوانی اینجانب در فهم برخی از واژگان مورد استفاده این مفسر والا مقام.

معرفی تفسیر المیزان

تفسیر شریف المیزان تألیف دانشمند جهان اسلام علامه سید محمد حسین طباطبایی می باشد که شروع این تفسیر در حدود سنه ۱۳۷۴ هجری قمری، مطابق با ۱۳۳۳ هجری شمسی و ختم آن در شب قدر ۲۳ رمضان از سنه ۱۳۹۲ هجری قمری بوده است.

اولین جلد این تفسیر در سال ۱۳۷۵ هجری قمری انتشار یافت، اصل این کتاب به زبان عربی است و دارای بیست جلد می باشد، ترجمه فارسی این اثر چهل جلد است، که البته ده جلد از آن توسط برخی از دانشمندان ترجمه شده و سی جلد دیگر آن بدست حجه السلام سید محمد باقر موسوی همدانی ترجمه شده البته ایشان مجددا ده جلد اول را ترجمه کرده اند، این تفسیر گرانقدر به زبان های انگلیسی و اردو نیز ترجمه شده است.

تفسیر المیزان جز اینکه در روش بدیع است از نظر قدرت علمی و تحلیل و استدلالهای معقول و منطبق با موازین علمی و تنوع در نوع خود نیز بی سابقه می باشد؛ یکی از مهمترین ویژگی های

تفسیر المیزان که در فصل های بعد بیشتر به آن خواهیم پرداخت، استفاده از روش تفسیری قرآن به قرآن می باشد که بطور مبسوطی در آن استفاده شده است، البته در بسیاری از مواقع در نقد و بررسی ها و نیز در بیان دیدگاهها از روش اجتهادی نیز استفاده شده که همانطور که گفتیم در فصل های پیش رو به آن پرداخته خواهد شد.

۱- منابع تفسیرالمیزان

علامه طباطبایی در حالی که دیدگاههای نو و بدیعی را ارائه می دهد، ولیکن از دیگر منابع بویژه منابعی که دیدگاههای مفسران گذشته را ارائه می دهد استفاده نموده و همچنین ایشان از منابع فراوان و متنوعی چون تفسیری، حدیثی، تاریخ، سیره، لغت و کتابهای فراوان دیگری استفاده می کنند.

۱-۱- منابع تفسیری

ایشان از ۲۳ تفسیر در کتاب خویش بهره برده اند، برخی از این منابع عبارتند از: روایات منسوب به ابن عباس، طبرسی، کشاف، تفسیر کبیر فخر رازی، تفسیر بیضاوی، درالمنثور سیوطی، البرهان بحرانی، نور الثقلین حویزی، روح المعانی آلوسی، المنار شیخ محمد عبده، الجواهر طنطاوی، الجامع لاحکام القرآن قرطبی، تفسیر عیاشی، تفسیر فرات کوفی، تفسیر قمی و...

۱-۲- منابع لغوی

در توضیح لغات نیز بیشترین استفاده علامه از: مفردات راغب و مجمع البیان طبرسی است، ولیکن ایشان از صحاح اللغة جوهری، مصباح المنیر فیومی و قاموس المحيط فیروز آبادی نیز استفاده نموده اند.

۱-۳- منابع حدیثی

منابع حدیثی که علامه از آنها استفاده نموده اند بسیار گسترده اند که ما به ذکر برخی از آنها می پردازیم: الارشاد شیخ مفید، احتجاج طبرسی، کتب اربعه شیعه (کافی، تهذیب، استبصار و من لایحضره الفقیه)، کتاب های حدیثی شیخ صدوق (اکمال الدین، اعتقادات، امالی توحید، ثواب الاعمال، خصال، علل الشرایع، معانی الاخبار و عیون الاخبار)، صحاح و سنن اهل سنت (صحیح مسلم و صحیح بخاری، سنن ابی داود، سنن ترمذی، سنن نسایی و سنن بیهقی)، کتب شیخ مفید: از